

For the first time the legislator referred to Mariupol as a district capital in the edict dated of September 28th, 1859. The area of Mariupol was being created as a territorial and police-covered unit, the prototype of district.

On February 27th, 1868, since the new staff of the police was created, the legislator called the police-covered area of Mariupol (for the first time in the late 19th century) Mariupol District. The police department established by the related legislative act began to work on June 27th, 1868.

Key words: *Mariupol District, Taganrog City Council, Mariupol Greek Community, Mariupol Regional Police Department.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Гедьо А.В., д.і.н., проф.; Молчанов В.Б., к.і.н., с.н.с.*

УДК 94(477.62)

Н.І. Крилова

ОГЛЯД ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ЕСЕ ІВАНА ДЗЮБИ «ДОНЕЦЬКА РАНА УКРАЇНИ»

Стаття присвячена історико-культурологічним есе «Донецька рана України» Івана Дзюби, видатного публіциста та громадського діяча, активного борця за духовну та політичну незалежність України. Праця Івана Дзюби видана Інститутом історії України в збірці праць із серії «Студії з регіональної історії: Степова Україна». В своїх есе автор допомагає читачам зрозуміти не лише причини що уможливили російську агресію та окупацію частини Донеччини і Луганщини, але й усвідомити, чому так звані «народні республіки» отримали підтримку серед багатьох соціальних груп. Не останнє місце у вирішенні цієї проблеми є розуміння того, що на Донбасі проживає дуже багато людей, які є носіями «космополітичної» радянської ідентичності. В результаті, замість того, щоб поділитися на українців і росіян, населення Донбасу розділилося на тих, хто вірить в концепцію незалежної суверенної держави і тих, хто сумує за радянським минулим. Необхідність дати аналіз названої праці викликана тим, що вона ще не знайшла широкого відгуку у науковців. Деякі автори, говорячи про «мир», «війну», «АТО» лише посилаються на певні цитати Івана Дзюби із його виступів[1]. Так Богдан Залізник у своїй статті «Болить нам донецька рана» коментує дві цитати – одна стосується виступу Івана Дзюби на Першому Всесвітньому форумі українців 21 серпня 1992 року, а друга - із есе «Трагедія Донеччини». Однак аналіз всієї праці не дається. Крім того, тираж історико-культурологічних есе «Донецька рана України» Івана Дзюби має лише 300 примірників, а отже, є необхідність ознайомити як можна більше читачів зі змістом цієї праці.

Ключові слова: *есе, агресія, Донеччина, Луганщина, соціальні інтереси, суспільство, нація, державотворення, духовне відродження, національна культура.*

В січні 2015 року Інститут історії України видав збірку праць із серії «Студії з регіональної історії: степова Україна», у якій було опубліковано три історико-культурологічні есе «Донецька рана України» Івана Дзюби[2] – видатного публіциста та громадського діяча, академіка НАН України, автора праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?», яка вже у середині 60-х років ХХ століття стала програмним документом для борців за духовну, а пізніше – і за політичну незалежність України.

Події, які відбуваються сьогодні, не залишили осторонь Івана Дзюбу. Як митець, як політичний діяч він зумів по-новому побачити ті явища і процеси повз які решта людей проходить, навіть не помічаючи їх. Сьогодні ще мало хто замислюється (а дехто взагалі навіть не намагається цього робити) над тими морально-психологічними наслідками подій, які стали трагічними не тільки для Донбасу, а й для всієї України.

Праця Івана Дзюби є надзвичайно актуальною і своєчасною. Вона допомагає нам зрозуміти не лише причини, які призвели до війни, до людських втрат, але й усвідомити, чому так звані «народні республіки» отримали підтримку серед багатьох соціальних груп. Не останнє місце у вирішенні цієї проблеми займає розуміння того, що на Донбасі проживає дуже багато людей, які є носіями «космополітичної» радянської ідентичності. У результаті, замість того, щоб поділитися на українців і росіян, населення Донбасу розділилося на тих, хто вірить в концепцію незалежної суверенної держави і тих, хто сумує за радянським минулим. Крім того на території т.зв. ДНР і ЛНР триває «зачистка» від усього українського – від національно зорієнтованих літераторів, журналістів, діячів культури. Українське телебачення й радіомовлення сюди давно вже не досягають, перестали існувати українські школи. Так звані «правителі» сумнівних «республік» намагаються вирвати із Донбасу будь-які залишки українського коріння та роблять все щоб забути про свою українську причетність.

Збірка презентує три філологічні есе з певним хронологічним інтервалом: «Донеччина – край українського слова» (2001р.) [3], «Донецька складова української культури» (2005р.) [4] та «Трагедія Донеччини» (2015 р.) [5]. У них автор намагається не тільки сам зрозуміти але й пояснити читачеві причини, що уможливили російську агресію та окупацію частини Донеччини та Луганщини.

У вступному слові Іван Дзюба показує читачам звідки почалася міфологізація поняття «донецький» в усіх його аспектах. Мова йде про масові міфи : про «западенцов» як бандерівців; про ворожість «Києва» (як символу української влади) до «Донбасу», який годує всю Україну, при цьому, як говорить автор «... не бралися до уваги ні фінансово-економічні, ні людські «капіталовкладення» всієї України в господарський розвиток Донбасу». Крилатим став вираз – «Донбас не чує», але, як говорить І Дзюба, це було б правдою тільки в тому випадку, якщо мати на увазі інші складові цього посилання, а саме: «Донбас» також не чує і не хоче чути «Києва»; більше того, «Донбас» не чує самого себе. Усі труднощі тяжких умов життя, різючих контрастів між фешенебельними кварталами еліти і робітничими окраїнами, хронічні невивплати зарплат – усе це «адресувалося «Києву», а не реальним творцям цих умов – донецьким олігархічним кланам». За роки незалежності України місцева напівкримінальна «еліта» виробила цікаву стратегію – «грабувати самим, а по несплачені зарплати посилати в Київ» [6].

Разом з тим автор підкреслює, що з моменту проголошення незалежності України жодна українська влада не спромоглася запропонувати не тільки Донбасу, але й усій Україні конкретно-обгрунтованої програми вирішення соціально-економічних проблем. Захист життєвих інтересів трудівників, на жаль, не став головним в діяльності ані державних структур України, ані громадських організацій та демократичних рухів. До вирішення цих проблем Іван Дзюба, як людина з розвинутою національною свідомістю, намагався привернути увагу ще в 1992 році, виступаючи на Першому Всесвітньому форумі українців: «...Біда наша, яка може виявитися фатальною, в тому, що демократичні сили не створили ні теоретичних концепцій, ні тривких організаційних структур, які б відповідали потребі захисту конкретних соціальних інтересів трудівників і водночас узгоджували б цей захист із процесом демократичного державотворення. Натомість роль оборонців трудового люду намагаються — і не без успіху — перебрати противники незалежної демократичної України, поборники тієї системи, яка протягом

70 років здійснювала найжорстокішу у світі експлуатацію і довела суспільство до нинішнього стану»[7, с.7]. Та, на жаль, усі ці перестороги не були вчасно почуті. Усі ці труднощі успішно використали противники української державності. Надії на краще життя змінилися розчаруванням і посилили процеси деукраїнізації Донбасу. Як справедливо зазначає автор, Донбас – не Галичина, «... де люди ладні були терпіти труднощі заради національної ідеї». Для того, щоб ця ідея стала близькою і Донецьку її необхідно було наповнити соціальним змістом, якого не було. Цим скористалися так звані «господарі» Донеччини спрямувавши невдоволення людей від своїх нагробованих мільярдів у бік мало кому з донеччан зрозумілої української ідеї, а, отже, і «Києва». Автор зазначає, що це стало тим підґрунтям, яке дозволило силам «Русского мира» розв'язати криваву війну в Україні.

В есе «Донеччина – край української культури» автор робить екскурс в історію українського слова на Донеччині, яка дала немало яскравих талантів українській культурі. Іван Дзюба характеризує 20-ті роки ХХ століття, а саме період «українізації». І, незважаючи на те, що це був досить короткий період, він сприяв тому, що на Донеччині з'являються українські газети та журнали, українські театри, талановиті поети і прозаїки, такі як Григорій Баглюк, Сава Божко, Лев Скрипник та інші. Це був досить короткий період. Уже з кінця 20-х років починаються політичні репресії проти української інтелігенції.

Помітний слід в історії українського слова залишили так звані «дисиденти», які в 60-70 роки виступили за демократію, за права людини, за права української нації. Саме їх громадянська позиція стверджувала ідею політичного та духовного відродження України. Особливе місце автор відводить Василю Стусу. Він зазначає, що якби «... Донеччина дала Україні тільки його, - і тоді її внесок у нашу свободу й незалежність був би унікальним»[8, с.16]. Але Донеччина представлена і Миколою Руденком – талановитим поетом, публіцистом, правозахисником, і Іваном Світличним – літературознавцем, критиком та натхненником руху «шістдесятників», і Олексієм Тихим – непоступливим обличчям несправди й захисником українського народу, і Володимиром Сосюрою та іншими.

Отже, автор робить висновок, що незважаючи на те, що Донеччину русифікують не одне десятиліття, українське слово тут ніколи не припинялося. Тому важливо, на думку автора, показати, що Донеччина – органічна частина України, що вона робить не лише величезний внесок у створення економічної могутності України, але і в її духовність. Усупереч усім перешкодам, тут розвивалися всі жанри сучасної української літератури, музики, театрального мистецтва, живопису. Донеччина посідала третє місце в Україні (після Києва і Харкова) за кількістю вищих навчальних закладів і студентів в них. І тут Донбасу є чим пишатися.

Есе «Донецька складова української культури» - це доповідь на Міжнародному конгресі українців у Донецьку 2005 року. Тут автор підкреслює, що в сучасному українському суспільстві недостатньо приділяється увага національній культурі. У цьому плані особливий акцент робиться на те, що Донеччина знаходиться в особливому становищі, оскільки її культурне життя ще не сповна інтегроване в культурне життя всієї України. Як результат, значна частина живе в ілюзіях причетності до сфери російської культури. Але дійсність інша. Автор високо оцінює роль першого на Донеччині Маріупольського театру, створеного у 80-х роках ХІХ століття, де виступали П.Саксаганський, І.Карпенко-Карий, М.Садовський а також трупи М.Кропивницького, М.Старицького.

Іван Дзюба стверджує, що Донеччина в усі часи була складовою частиною України та її культури. Саме вона дала таких видатних особистостей як: Микита Шаповал,

Микола Скрипник, Володимир Сосюра, Архип Куїнджі, Іван Світличний, Анатолій Солов'яненко, Леонід Биков, Вадим Писарев та багато інших.

З Донецьким оперним театром пов'язані імена М.Момоти, Ю.Гуляєва, Р. Колесник, а також Натана Рахліна – одного з найяскравіших диригентів другої половини ХХ століття, що працював тут у передвоєнні роки. З Донеччини вийшли також такі відомі постаті як прозаїк Василь Гайворонський, талановита представниця української літератури Емма Андіївська та багато інших.

Аналізуючи 20-ті роки ХХ століття, автор показує, що Донбас у справі українізації не тільки не відставав, а навіть випереджав деякі промислові центри України. Тут дуже швидко збільшувався тираж українських газет, у великих масштабах проводилася культурно-масова робота.

Високо оцінюючи вклад Донеччини в загальну скарбницю української культури, автор показує хід процесу русифікації Донбасу, як і всієї України, який посилюється в повоєнні роки. Незважаючи на те, що починаючи з кінця 50-х років на новобудови Донбасу прибували переважно з західних областей багато юнаків та дівчат, але, як зазначає автор «жорстокий молох русифікації усе перемелював». Не останню роль зіграла Хрущовська реорганізація шкільної справи, в результаті якої катастрофічно зменшувалася кількість українських шкіл.

У 60-і роки минулого століття Донецьк стає одним із центрів джазового життя, створюються фольклорні, самодіяльні гуртки. У 70-і роки в Донецькій області діяло понад 8 тисяч колективів художньої самодіяльності, у яких зберігався зв'язок з національним ґрунтом.

Автор з розумінням ставиться до того, що для мільйонів громадян України, і не тільки на Донеччині, російська мова не є «мовою сусідньої держави», а мовою, в якій вони виростили і живуть. Разом з тим він сподівається, що ті, хто вважає своєю мовою російську, зрозуміють: «... їхній вибір чи вибір їхніх батьків, який здається їм вільним, насправді не був і не є вільним. Він продиктований вагомими обставинами, а ці обставини склалися внаслідок десятиліть і століть придушення вільного розвитку української культури, а серед способу цього придушення був і кривавий»[9, с 53].

Виходячи із реалій мовної картини Донеччини, автор говорить про необхідність розширення сфери функціонування української мови, але не за рахунок відмови від російської, а завдяки вивчення мови української. Як зазначає автор, Донеччина має великі, ще не в повній мірі використані, можливості для розвитку української мови та справжнього піднесення національної культури.

Останнє есе – «Трагедія Донеччини» – було написане в 2015 році, де автор намагається проаналізувати чинники подій (як об'єктивні, так і суб'єктивні), що призвели до трагедії, як для Донеччини так і для усієї України. Причину такої ситуації автор бачить в тому, що ані зміни президентів та урядів, ані зміни зовнішньополітичної орієнтації не зуміли змінити класово-олігархічну «стабільність» Донецького регіону. І в цій ситуації уряд не оцінив реальність ситуації на Донеччині і не запропонував план виходу із депресії на основі модернізації застарілої індустріальної структури.

До суб'єктивних чинників додалися і об'єктивні, які не були своєчасно враховані на державному рівні. Зокрема, це стосується того, що економічний занепад Донбасу почався ще в радянський період. Економіка Донбасу вже давно не відповідала навіть дуже скромним сучасним вимогам – застарілі технології, небезпечні та шкідливі умови праці, висока енергоємність десятки років потребували докорінних змін. Але будь-яка пропозиція наштотувалась на нездоланну перешкоду пов'язану з необхідністю забезпечення зайнятості працівників, які неминуче втратять роботу внаслідок реконструкції. І кожного разу влада не наважувалась на рішучі дії. Важка праця у небезпечних і шкідливих умовах не забезпечувала відповідної винагороди та

прийняттого рівня життя населення регіону. Більше того, падіння у східних регіонах, зокрема на Донбасі, виявилось сильнішим, ніж у тих частинах України, що були менше пов'язані з іншими пострадянськими республіками. Водночас підприємства працювали, їх продукція реалізовувалася, зокрема за межами України, за світовими цінами, що приносило чималі прибутки своїм власникам. Не випадково Донецьк став місцем концентрації українських багатіїв. Незалежна Україна отримала Донбас уже в стадії регресу – але цей регрес ставився в рахунок саме їй.

Таким чином, Донбас не вийшов з-під влади олігархічних кланів і криміналітету, не відчув соціально-економічних змін на краще, а його населення в масі своїй «...залишилося зануреним у радянську ментальність, інформаційно відторгнутим від решти України і зорієнтованим на Росію (точніше – на «Советский Союз» як предмет своєї ностальгії)»[10, -68]. В результаті, Донеччина у вогні, а Україна втягнута у війну.

Розкриваючи причини донецької трагедії, автор зазначає, що не останню роль тут зіграла системна робота місцевих владних структур, які в складі України послідовно вибудовували фактично «Русский Мир», і, відповідно до ситуації, не цурались і тризуба, і жовто-блакитного прапора на фронтонах своїх установ. Не слід забувати і про роль інформаційного простору, який цілком підпорядкований російським стандартам і російському наповненню. Автор згадує Світовий конгрес українців, який проходив у Донецьку влітку 2005 року на якому були присутні вчені із світовими іменами, але преса залишилася байдужа до такої події. Весь донецький інформаційний простір був заповнений московською продукцією. А звідси і висновок: якого громадянина України виховували і куди він мав дивитися, в якому напрямку. Як результат, Україна для багатьох донеччан була «чимось далеким і чужим».

Такий розклад був надзвичайно небезпечним не лише для Донеччини, а, в першу чергу, для всієї України. Ситуація була складна, але конкретних кроків для нейтралізації її не було зроблено. Крім розмов про необхідність створення єдиного інформаційного і культурного простору, який «зшив» би країну, далі справа не пішла. Що ж до олігархічних кланів, то вони були зацікавлені в збереженні та культивуванні «особисті» Донеччини і в протиставленні її решті України. Як підкреслює автор, вони саботували будь-яку спробу культурної і ментальної консолідації Сходу і Західної України. Автор занепокоєний долею Донеччини і вважає, що якою б вона не стала – особливим регіоном України, вільною економічною зоною, підросійським територіальним уламком на зразок Придністров'я - миру і спокою не буде ні в Україні, ні в Донеччині. Ситуація складна. Є війна, яка триває вже більше року, є агресія Росії, є руйнація, є соціально-економічна криза, є гуманітарна катастрофа. Важко уявити, що в XXI столітті могло статися таке страхіття.

Рахунок загиблих та зниклих безвісті йде на тисячі, поранених і покалічених – на десятки тисяч. Мільйони людей війна вигнала з рідних домівок, а ті, хто не зміг виїхати – їх теж мільйони. Нам дісталася дуже важка спадщина і невідомо скільки років знадобиться, щоб загоїлися людські душі, щоб забулися смерті, каліцтва і руїни. Перебування населення на окупованих і прилеглих до них територіях під інформаційним впливом російської пропаганди посилюють тенденції непорозуміння й протистояння в суспільстві. Здається, виходу з цієї дилеми немає. Потрібна перемога, але війна перемоги не дасть. Вихід не на шляху війни. Однак і зійти з цього шляху ворог не дає. Шукати вихід має все суспільство, нечекаючи, що за нього вирішать у європейських столицях на таємних перемовинах.

Отже, попереду нас чекає важка, невтомна, щоденна, але необхідна праця, яка потребує величезної роз'яснювальної та пропагандистської роботи, до якої мають долучитися всі, хто впливає на формування світогляду людей – освітяни, журналісти, депутати усіх рівнів. Робота Івана Дзюби допомагає в цей складний час зрозуміти

причини трагедії і знайти шлях до громадянського примирення, до консолідації українського суспільства.

Список використаної літератури

1. Залізник Б. Болить нам донецька рана / Б. Залізник // Слово Просвіти. - 2015. - 9 липня ; Zalizniak B. Bolyt nam donetska rana / B. Zalizniak // Slovo Prosvity. - 2015. - 9 lipnia
2. Дзюба І. М. Донецька рана України : Історико-культурологічні есії. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. – 78 с. ; Dziuba I. M. Donetska rana Ukrainy : Istoryko-kulturolohichni esii. – Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2015. – 78 s.
3. Там само, стр.13-17; tam samo, str.13-17.
4. Там само, стр. 18-66; tam samo, str.18-66.
5. Там само, стр. 67-78; tam samo, str.67-78.
6. Там само, стр. 6; tam samo, str.6.
7. Там само, стр.7; tam samo, str.7.
8. Там само, стр.16; tam samo, str.16.
9. Там само, стр. 53; tam samo, str.53.
10. Там само, стр. 67; tam samo, str.67.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2015 р.

N. Krylova

OVERVIEW OF THE HISTORICAL - CULTUROLOGICAL ESSEY BY IVAN DZUBA "THE DONETSK'S WOUND OF UKRAINE"

The article analyzes the historical and culturological essays "The Donetsk's wound of Ukraine" by Ivan Dzyuba, who is a prominent journalist and civil activist, active fighter for spiritual and political independence of Ukraine.

The analysis of the three essays performs with a certain interval: the Donbass – the region of Ukrainian word (2001), Donetsk's component of the Ukrainian culture, (2005), The tragedy of Donetsk region (2015) in which reveal the basic reasons of the Russian aggression and the occupation of parts of Donbas and Luhansk regions.

In his opening remark, I. Dzyuba shows readers where began a mythologization of the concept of "Donetsk" in all its manifestations. It is a massive myth, that of "zapadentsy" as Bandera; about the hostility of the "Kiev" (as a symbol of ukrainian's power) to the "Donbass", which feeds all of Ukraine, but in this case is not taken into account the factor that in developing the Donbass had attended by all the Ukrainian people.

In the essay "the Donbas– the land of Ukrainian culture" the author shows for examples that the region is an organic part of Ukraine which it makes not only an enormous contribution to the development of the economy of Ukraine, but it makes also in the development of its spirituality. In spite of all the obstructions, here have developed all genres of modern Ukrainian culture: a literature, a music, the performing arts, a painting.

Essay "The Donetsk's component of the Ukrainian culture" this is a report at the International Congress of Ukrainian in 2005, which held in a Donetsk.. Here Ivan Dzyuba focuses attention on that in modern Ukrainian society is not sufficiently drawn attention to the development of national culture. In this regard he cites the example of Donbass, which was located on a special position. Its cultural life has not yet fully integrated into a cultural life of Ukraine, and therefore there is the illusion belonging to the sphere of Russian culture.

The last essay "The Tragedy of Donbass" was written in 2015, where the author analyses objective and subjective factors, which led to the tragedy as for Donbass and all over Ukraine.

The combination of these factors led to the fact that the region was remained under the rule of oligarchic clans and criminals, and its population became an information separated from Ukraine. As a result, the Donbass is in the fire, and Ukraine was drawn into the war.

Keywords: essay, Russian aggression, Donbass, social concerns, society, nation, spiritual revival, national culture.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Романцов В.М.,* д.і.н, проф.; *Задунайський В.В.,* д.і.н., проф.

УДК 930.253(477.73):94(477.7)''187/191''

А.С. Кухлєв

**ФОНДИ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛ. ХІХ - ПОЧ. ХХ СТ.)**

В роботі аналізуються матеріали особового походження, що зберігаються в фондах Державного архіву Миколаївської області. Виявлено та систематизовано наявний комплекс джерел із соціально-економічної, повсякденної та культурної історії Миколаївщини другої половини ХІХ - початку ХХ ст. На основі комплексного аналізу матеріалів особового походження визначено напрямки історичного реконструювання історії регіону. Наративи, до яких належать автобіографії, щоденники, записні книжки, спогади, матеріали листування тощо, містять багатий фактологічний матеріал, однак вимагають критичного аналізу із застосуванням широкого комплексу джерелознавчих прийомів та методів.

Ключові слова: *фонди, матеріали особового походження, архів, спогади, листування, щоденники, Миколаїв.*

Розширення джерельної бази досліджень шляхом запровадження до наукового обігу нових документів та матеріалів, а також вивчення їхнього інформаційного потенціалу залишається одним з перспективних напрямків розвитку вітчизняної історичної науки. Матеріали особового походження, які відкладаються під час життя та діяльності тієї чи іншої людини, її сім'ї та роду, є невід'ємною частиною джерелознавчої бази для вивчення історії Півдня України, його соціально-економічного розвитку, культурного життя, повсякденності.

До таких документів належать спогади, щоденники, автобіографії, листування тощо. Традиційно вони зберігалися в сховищах музеїв та бібліотек, в приватних колекціях. Однак із часом неухильно зростала роль архівів у збиранні та опрацюванні документів особового походження, оскільки зберігання джерел такого роду у вигляді цілісних комплексів, як це здійснюється в архівах, а не розрізнених по відділах експозицій, є найбільш доцільним.

Проблема вивчення та використання в історичній науці матеріалів особового походження знайшла своє відображення у роботах історичного, краєзнавчого, джерелознавчого спрямування. Серед праць, присвячених їхньому вивченню та аналізу, можна виділити роботи С. Арабаджи [1], А. Гедьо [2], М. Казьмірчук [3], М. Коляструк [4], О. Косенка [5], Н. Шушлянікової [5] та ін. Разом із тим, питання комплексного використання матеріалів особового походження в якості джерела з історії Південної України так і не стали темою окремої наукової розвідки.

Метою дослідження є визначення інформаційного потенціалу матеріалів особового походження як джерела з історії Південної України другої половини ХІХ - початку ХХ ст., що зберігаються у фондах Державного архіву Миколаївської області.